

VATAI GÁBOR

A NAGY KOALÍCIÓ ÉS A HABSBERG ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS*

The grand alliance and the protection of Habsburg interests

Hungarian history has mainly examined the War of the Spanish Succession in relation to Rákóczi's War of Independence, focusing on events which were of significant importance for the Hungarians. Besides several accounts from the perspective of political history, primarily those events have been studied which had major impacts on the diplomatic relations of Rákóczi II and all the efforts of Hungarian diplomats. Although the documents arising during the peace negotiations mediated by English and Dutch envoys between 1704 and 1706 are frequently studied, the international background of these foreign relations has not been thoroughly analysed so far. England and Holland, having signed the Treaty of the Hague, were allies of the Habsburg Empire in the war for the Spanish inheritance, and these relations strongly influenced the international politics of each state.

The present study investigates the aforementioned coalition and the relations therein, which is crucial to understand the peace negotiations of 1704–1706. The fact that the Habsburg Empire faced its worse crisis in the first years of the war seriously affected the relations of the aforementioned countries. While the Habsburg Empire had military difficulties in Western Europe and Hungary, it was also on the verge of bankruptcy, which left the country in an exposed position. On the basis of this, we would suppose that by means of their huge loans, England and Holland were able to work their will upon the Emperor, which was only partly true. Relying on international literature, published and partly unpublished sources, this paper examines the relations inside the coalition in order to find out about those tools of the Habsburg Empire that enabled it to avoid having a subordinate position in this union and protect its own interests, even if its attempts served dynastic interests and were completely against the efforts of the other two states.

Keywords: maritime powers, England, Holland, Habsburg, diplomacy, War of the Spanish Succession, Holy Roman Empire, Rákóczi's War of Independence, Anglo–Dutch mediation, Grand Alliance

A magyar történettudomány a spanyol örökösödési háborúval elsősorban a Rákóczi-szabadságharc kapcsán foglalkozott, annak is leginkább a magyar felkelésre vonatkozó eseményeit domborítva ki. A korabeli európai viszonyokat a rövid had- és politikátörténeti áttekintéseken túl elsősorban a II. Rákóczi Ferenc által kialakított, kiterjedt diplomáciai hálózat és annak működése révén vizsgálták.¹ E külkapcsolatok közül az egyik legkutatottabb az 1704–1706 között az angol és a holland követek mediációjával lezajlott békealkudozások története, amely egyeztetések nemzetközi háttéréről részletes elemzés a mai napig nem született. Jól ismert tény, hogy Anglia és Hollandia a Nagy Koalíció vagy más

* Ezúton szeretnék köszönetet mondani a Balassi Intézetnek, amely lehetővé tette számomra, hogy 2012-ben két hónapig Collegium Hungaricum-ösztöndíjjal Bécsben kutathassak. Külön is köszönetet mondok Fazekas Istvánnak, aki elengedhetetlen segítséget nyújtott a forrásokkal folytatott munkám során.

¹ Az ide vonatkozó legfontosabb munkák: *Markó* 1935. (2003.) 15–36. o.; *Köpeczi* 1966.; *Köpeczi* 1976. 1009–1017. o.; *Benda* 1978. 513–519. o.; *R. Várkonyi* 1980. 165–200. o.; *Frey – Frey* 1981. 663–674. o.; *Kovács* 2003. 45–55. o.

néven a Hágai Szövetség tagjaként a Habsburg Birodalom szövetségese volt a spanyol örökségért folytatott háborúban, s ez a kapcsolat mindegyik állam nemzetközi politikáját meghatározta. Tanulmányomban e koalíció belső viszonyait vizsgálom, a bécsi udvar és a tengeri hatalmak szemszögéből. Ezáltal jobban megérthetjük az 1704–1706 közötti békétárgyalásokon született döntéseket és képet kaphatunk arról, hogy melyek voltak azok a dinasztikus, politikai és gazdasági érdekek, amelyek a szövetségesek belső viszonyait meghatározva hatást gyakoroltak a Rákóczi-szabadságharc kimenetelére.

A koalíció erőviszonyainak vizsgálata során nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a Habsburg Birodalom, mint a szövetség egyik legmeghatározóbb tagja, a spanyol örökösödési háború idején fennállásának talán egyik legkomolyabb válságát élte át, és már 1701-től kezdve anyagi nehézségekkel kellett szembe néznie.² A sokasodó gazdasági és hadügyi terhek miatt már kezdettől fogva rá volt utalva az angol és a holland szövetségesei katonai és anyagi támogatására, amit a tengeri hatalmak igyekeztek kihasználni és több esetben is megpróbálták rákényszeríteni a bécsi udvarra saját akaratukat, ami csupán néhányszor sikerült nekik.³ A koalíció erőviszonyainak vizsgálata során a továbbiakban tehát arra kérdésre keresem a választ, hogy melyek voltak azok az eszközök, amelyek segítségével a császár nemcsak elkerülhette, hogy a szövetségi rendszeren belül háttérbe szoruljon, hanem ezekre támaszkodva több esetben még érvényesíteni is tudta saját dinasztikus érdekeit koalíciós partnereivel szemben.

Politikai és diplomáciai eszközök

Elsőként a Habsburg uralkodó katonai, politikai és diplomáciai befolyását kell kiemelni, melyek elengedhetetlenek voltak a szövetség számára. A Nagy Koalíció a háború első időszakától kezdve nem nélkülözhetette a német-római császár haderejét, amely haderő struktúrájának alapjai a XVI. század elejéig nyúlnak vissza. Az I. Miksa által 1505-ben, a kölni birodalmi gyűlésen a sváb szövetség mintájára elfogadott rendszer szerint a császárságot tíz kerületre osztották, melyek élére egy-egy Obristot állítottak. Ezek a vezetők a török veszély megjelenésével kapták feladatuk, hogy az alájuk tartozó területről hadsereget állítsanak ki, ami alapját képezte volna egy később állandó birodalmi haderőnek.⁴ Habár ez a sereg a XVI–XVII. század során csupán papíron létezett,⁵ felállítását az 1670-es

² Smid 2011. 121. o.

³ Erőfeszítéseik sikerrel jártak Portugália és Savoya 1703-as átállításával és a koalícióba történt felvételükkel, mely komolyan sértette a Habsburgok hispániai és észak-itáliai hegemon törekvéseit. Ugyanebben az évben sikerrel kényszerítették rá a bécsi udvart jelentős személyi változtatásokra is, hiszen ettől tették függővé a nekik nyújtandó támogatásokat. Nem sikerült azonban elérniük, hogy a császár hajlandó legyen például engedni a bajor választó, vagy akár a magyar felkelők követeléseinek. Braubach 1923. (1969). 172. o.; Holl 1976. 22., 39. o.; Bárczy 1980. 281. o.; Frey – Frey 1983. 41., 58., 62–63., 68. o.

⁴ Az Obrist feladata az adminisztratív egység védelme és belső rendjének fenntartása volt, valamint részt vett annak politikai és jogi irányításában is. Az így létrehozott egységek katonai feladatait az 1555-ös regensburgi gyűlésen szabályozták, s egyben kialakították a birodalom belső védelmi rendjét is. Ehhez szorosan hozzátartozott, hogy a felállított haderőt a császár a birodalom megvédelmezésére nem használhatta, ugyanis ebben a kérdésben a birodalmi gyűléshez volt kénytelen fordulni, ahogy azt a törökellenes küzdelmek idején tette. Bagi 2012. 215–216. o.

⁵ Az egész évben fegyverben tartható és bevethető reguláris hadsereg kialakításának igénye Bécsben már a tizenöt éves háború idején felmerült, és innentől kezdve folyamatosan születtek tervek arra vonatkozóan, hogy miként lehetne létrehozni azt. Ezzel próbálkoztak 1635-ben is, amikor az udvar megkísérelt felállítani egy ál-

évekre egyre sürgetőbbé vált. 1681–1682-ben ezért I. Lipót az 1654-ben elfogadott alapokon határozta meg a császár számára kiállítandó birodalmi haderő mértékét.⁶ A sereg létszáma elvileg 40 000 főt tett ki, és 28 000 gyalogosból, 2000 dragonyosból és 10 000 lovasból állt. A birodalmi rendek ezen felül elviekben kötelezték magukat, hogy amennyiben valamilyen komoly veszély fenyegetne, a katonák számát megháromszorozzák, s így adott esetben mintegy 120 000 fős sereget tudnak majd bevetni. Ezt a létszámot 1702. november 17-én a birodalmi gyűlés meg is ajánlotta, ám sem a spanyol örökösödési háború idején, sem később nem voltak képesek betartani. A tárgyalat korszakban a birodalmi haderő egyszer sem haladta meg a 40 000 főt, s ezzel lényegesen alulmúlta szövetségesei elvárásait.⁷

Habár a császári szolgálatban álló csapatok sosem álltak rendelkezésre olyan számban, ahogyan azt korábban megígérték, mégis nélkülözhetetlenek voltak a szövetségesek számára, hiszen segítségükkel Franciaországot többfrontos háborúra lehetett kényszeríteni. Ez a koalíció tagjai közül elsősorban Hollandia számára volt létfontosságú, amely 1672 óta nem volt ilyen szorult helyzetben. 1701. február 5-én ugyanis a spanyol Németalföldet Franciaországtól elválasztó (1697 óta az Egyesült Tartományok birtokában lévő) déli erődrendszert (a barriert) a francia csapatok megtámadták és másnapra a holland helyőrség kénytelen volt azt feladni és kiüríteni. Innentől kezdve nyilvánvalóvá vált számukra, hogy XIV. Lajost azzal sem lehet eltántorítani terjeszkedő politikájától, ha V. Fülöpöt hajlandóak elismerni a spanyol trónon. A francia király ezután előnyös helyzetét kihasználva az erődökre támaszkodva egészen a háború végéig képes volt Hollandiát dél felől veszélyeztetni.⁸

Habár a megfelelő haderő felvonultatása elengedhetetlen volt, a tényleges katonai beavatkozáson túl a Habsburg uralkodó diplomáciai és politikai eszközeire is szükség volt ahhoz, hogy a Hágai Szövetség számára további támogatást szerezhessen. A háború első szakaszában a császári és a francia diplomaták között valóságos versenyfutás indult, melynek célja az volt, hogy a Német-római Birodalom fejedelmei között minél több és erősebb szövetségesre tegyenek szert. A szembenálló felek anyagi és politikai hatalmukat, illetve diplomáciai befolyásukat is latba vetették, s többször is komoly áldozatot kellett hozniuk egyesek megnyerése érdekében. Jól mutatja ezt a Nördlingeni Szövetség létrejötte, hiszen az ezt alkotó birodalmi kerületek eleinte a francia király mellett álló bajorok hatására 1701 augusztusában XIV. Lajos és II. Miksa Emánuel számára ajánlottak sereget, és biztosították őket semlegességükről. E kezdeti viszonyok azonban a következő évre jelentősen átala-

landó, az uralkodóra felesküdtött és annak parancsnoksága alatt álló hadsereget, mely fölött a birodalmi rendek széles ellenőrzési joggal rendelkeztek volna, ám ekkor ez még nem járt sikerrel. *Bagi* 2007. 1457–1460. o.; *Bagi* 2013. 243. o.

⁶ Az 1653–1654-es birodalmi gyűlésen határozat született arról, hogy az 1555-ben elfogadott és azóta többször is módosított rendtartást fogják újra életbe léptetni. Eszerint a birodalmi haderő egyaránt felelős a belső rend fenntartásáért és azért, hogy a külső veszély ellen védelmet szolgáltasson. Ebben elméletileg egyaránt részt kellett volna vállalni a rendeknek és az alattvalóknak, ehelyett a fejedelmek és a rendek arra törekedtek, hogy törvényes eszközökkel sorozzák be alattvalóikat, létrehozva így saját magánhadseregeiket. *Bagi* 2013. 243–244. o.

⁷ Feldzüge I/I. 1876. 463–467. o.; *Braubach* 1923. 73. o.

⁸ *Frey – Frey* 1983. 21–22. o.; *Israel* 1998. 969. o.; *Smid* 2011. 118–119. o. Habár a háború során Hollandia hadseregének létszáma mintegy 100 000 főre emelkedett, e teljesítmény hosszútávon a végletekig kimerítette az országot, ugyanis nem rendelkezett olyan mértékű gazdasági és emberi erőforrásokkal, mint Franciaország, a Habsburg Birodalom, vagy Nagy-Britannia. *Israel* 1998. 970. o.

kultak, ami a Habsburgok diplomáciai sikerének köszönhető. A császár ugyanis 1701. október 7-én sikerrel állította a maga oldalára Franz Lothar mainzi, majd ez év október 19-én Johann Hugo von Orsbeck trieri érseket, akik a későbbiekben nélkülözhetetlen segítséget nyújtottak a kerületekkel folytatott tárgyalásokban. E két választó hatékony munkája révén 1702 márciusára sikerült eltéríteni a felső-rajnai, alsó-rajna vesztzfáliei, sváb, frank és rajnai kerületeket addigi szándékuktól. Ennek eredményeként jött létre a bajor hatalom kizárásával a Nördlingeni Szövetség, amely végül a Nagy Koalíció oldalán lépett be a háborúba, és ezt követően jelentős szerepet játszott a birodalom nyugati területeinek védelmében.⁹

A Német-római Császárság választófejedelemeinek megnyerése az említett kerületek támogatásánál is fontosabb volt, melynek biztosításáért a Habsburg-diplomácia komoly erőfeszítéseket tett. Lipót még 1700. november 16-án elismerte a brandenburgi választó porosz királyi címét, melynek megerősítésével és évi 150 000 rajnai forint „segély” (subsidiium) folyósításával sikerrel biztosította I. Frigyes támogatását.¹⁰ A szász választó kezdetben az északi háborús érdekei miatt XIV. Lajossal lépett szövetségre, ami azonban a lengyel rendek ellenállása, a svédek gyors sikerei, az I. Péterrel kötött katonai egyezség csődjé, valamint a nyugat felől Szászországhoz közeledő nagyszámú bajor–francia sereg fenyegető közelsége miatt gyorsan előnytelené vált számára. Így a császári diplomaták közbenjárásával 1702. január 16-ra sikerült tető alá hozni a II. Ágost és I. Lipót közötti megállapodást, mellyel a császár további katonai támogatást szerzett a koalíciónak.¹¹ Hannover fejedelme a választói testületbe való felvétel és a tengeri hatalmakkal kialakított kapcsolatai, a pfalzi választó pedig a Habsburgokhoz fűződő szoros családi kötelékek és a nagy összegű pénzsegélyek miatt maradt hű a császárhoz.¹² Az említettek mellett IV. Frigyes dán király (Holstein fejedelme),¹³ Hessen-Cassel¹⁴ mint Hannover támogatója, a dél-német területekről pedig a würzburgi hercegek és a württembergi herceg is felajánlotta segítségét az uralkodónak, s így 1702-re Lipótnak a Német-római Császárság jelentős részének támogatását sikerült megszereznie.¹⁵

A Habsburg uralkodó hathatós közbenjárásával a Nagy Koalíció céljainak megnyert területek politikai és közvetlen katonai erejük mellett egy másik szempontból is nélkülözhetetlenek voltak a szövetkezett hatalmakkal. A XVIII. század elején ugyanis az európai államok hadseregei nagyrészt idegenben toborzott zsoldosokból álltak, mely hadak első-

⁹ *Braubach* 1923. 30–34. o.; *Braubach* 1937 (1969). 199–202. o.; *Aretin* 1978. 522. o.

¹⁰ *Braubach* 1923. 107. o. Fontos megjegyezni, hogy Poroszországnak a Nagy Koalícióba való hivatalos felvételétől Lipót igencsak húzódozott, hiszen tartott attól, hogy hatalma túlzottan megerősödik. Ennek ellenére Frigyes 1701. december 30-án Hollandiával, majd 1702. január 20-án Angliával is szövetségre lépett, amit végül a császár is szentesített 1702. december 16-án. *Braubach* 1923. 108. o.; *Frey – Frey* 1983. 26. o.

¹¹ *Braubach* 1923. 68., 127–132. o.; *Gebei* 2003. 789. o.

¹² *Braubach* 1923. 133–148. o.

¹³ A dán uralkodó támogatása nem elsősorban a császár iránt mutatott jóindulatától függött, hanem sokkal inkább a tengeri hatalmakkal kötött megállapodástól. Az északi háborúból gyorsan kihátráló IV. Frigyeset ugyanis éppen az angol és a holland politika tartotta távol attól, hogy újra fellépjen XII. Károly ellen, hiszen így seregét továbbra is északon kötötne volna le ahelyett, hogy a rajnai vagy az észak-itáliai fronton engedte volna azt bevetni. *Braubach* 1923. 16. o.

¹⁴ *Kovács* 2004. 99. o. A fejedelemség a XVIII. század során hagyományosan a tengeri hatalmak és Svédország egyik legjelentősebb szövetségeseinek bizonyult, hiszen azok háborúhoz nagy számban bocsátott rendelkezésükre zsoldosokat, ami számára is igen jövedelmező volt. *Ingrao* 2002. 127. o.

¹⁵ *Braubach* 1923. 148–171. o.; *Frey – Frey* 1983. 25. o.

sorban a Német-római Birodalom területéről származtak. A spanyol örökösödési háborúban résztvevő nyugati nagyhatalmak közül legnagyobb számban éppen Anglia, Hollandia és Franciaország alkalmazta ezeket a katonákat, ami megmagyarázza, hogy miért is volt különösen fontos a császár fentebb vázolt diplomáciai tevékenysége. Lipót és szövetségesei ezer szállal függték a német fejedelmektől, akik jelentős összegű „pénzsegélyek” fejében hajlandók voltak seregeiket az éppen jelentkező hatalom rendelkezésére bocsátani, vagy engedélyezték, hogy az a maga számára zsoldosokat verbuválhasson a területükön. Ez a háborús kölcsönbérleti rendszer Anglia számára létfontosságú volt, hiszen a szigetország véges emberanyagával szemben a császárság szinte kimeríthetetlen utánpótlást biztosított. Az angol uralkodók a XVII. század végétől megnövekedő bevételeikre és az ország stabil hitelrendszerére támaszkodva, a kontinens számukra is megfelelő egyensúlyi helyzetét szubvenciók és seregvásárlások révén tudták biztosítani.¹⁶ Nagy-Britannia a pfalzi örökösödési háború (1688-1697) idején még csupán kisebb összegekkel nyújtott segítséget a franciák elleni harcokban, de a spanyol örökségért folyó háború alatt már mintegy 7 millió font sterlinget fordított az idegenben verbuvált seregekre.¹⁷

A tengeri hatalmak haderejének jelentős része tehát a kontinensen, azon belül is főként a birodalom területén felfogadott egységekből állt. Dánia a háború idején mintegy 12 000 főt bocsátott rendelkezésükre,¹⁸ míg a porosz király összesen bevetett 44 000 emberének háromnegyede harcolt az ő zsoldjukban. A jelentősebb választók közül Hannover mintegy 17 000, Pfalz 11 500, Szászország 10 000, míg a kisebb fejedelmek közül Hessen-Cassel 12 000, de még Würzburg és Württemberg is 4–4000 katonával járult hozzá Anglia és Hollandia haderejéhez.¹⁹ A fentiek ismeretében tehát egyértelműen kijelenthetjük, hogy a császár diplomáciai tevékenységének fontossága legalább olyan súllyal esett latba, mint közvetlen katonai segítségének jelentősége. Habár az uralkodó a háború alatt nem volt képes kiállítani az általa beígért létszámú hadsereget, a fejedelmek megnyerésével mégis képes volt valamelyest ellensúlyozni e hiányt. Politikai és diplomáciai eszközeinek alkalmazásával ki tudta bővíteni a szövetségi rendszert s ezáltal nem csupán a birodalmi rendek és fejedelmek politikai támogatását szerezte meg, hanem a háború egész időszakára biztosította a hadsereg utánpótlását a koalíció minden tagja számára.

¹⁶ Kovács 2004a. 97. o.

¹⁷ Braddick 2010. 607. o.

¹⁸ A császár rendelkezésére bocsátott dán csapatokat nem csupán a nyugati és észak-itáliai hadszíntéren vetették be, hiszen kisebb létszámú egységeik már 1704 elejétől kezdve, míg egy 6000 fős sereg 1705-től rendszeresen harcolt Magyarországon, ahol több összecsapás mellett 1708-tól részt vettek Nyitra és Érsekújvár, valamint a bányavárosok ostromában is. A téli szállásra vezényelt sereg több helyen is összekülönbözött a lakossággal, s a megromlott viszonyok miatt kénytelenek voltak kivonni őket a magyar hadszíntérről 1709 júniusában. Stepney Hedgesnek, 1704. március 22. AR II/I. 206–207. o.; Stepney Harleynak, 1705. július 22. AR II/II. 168–172. o.; Bagi 2013. 59. o. Kincses 2013. 406. o. Mindehhez hozzátartozik, hogy amint London tudomást szerzett arról, hogy a császár nem a franciák ellen kívánja bevetni a sereget, azonnal tiltakozását fejezte ki e lépés ellen a bécsi udvarban. Amikor viszont diplomatái megtudták, hogy IV. Frigyes engedélyével történt mindez, a szövetségen belüli békesség érdekében belenyugodott abba, hogy I. József saját dinasztikus érdekei biztosítása végett használja fel a koalíció tagjainak erőforrásait. Hattendorf 1980. 97. o.

¹⁹ Braubach 1923. 170. o.

Gazdasági eszközök

A Habsburg Birodalom politikai befolyásán túl komoly anyagi erőforrásokkal is rendelkezett, ám ennek ellenére a háború első éveitől kezdve folyamatosan szövetségesei pénzügyi támogatására szorult. Ennek oka főként a gazdasági rendszer elavultságában és nem a bevételek csekély mértékében keresendő. I. Lipót uralkodása alatt ugyanis a Habsburg Birodalom jelentős területi gyarapodása révén mintegy megötszörözte jövedelmeit. Szilézia, a cseh–morva területek és az örökös tartományok gazdasága a harmincéves háborút követően igencsak fellendült, míg a Magyar Királyság és annak kapcsolt részei is komoly bevételekkel kecsegtettek, habár ezekhez a térség betagolásából adódó problémák miatt nem volt egyszerű hozzájutni. A jövedelemnövekedés ellenére a XVII. század végétől állandósult hadiállapot rendszeres (1,5–2 millió rajnai forint) államháztartási hiányt eredményezett. A század végén zajló visszafoglaló- és a pfalzi örökösödési háborúk idejére a bécsi udvar költségei elérték az évi 20 millió, míg a spanyol örökösödési háború első éveire az évi 30 millió rajnai forintot, melyek kilencven százalékát a hadügyi kiadások tették ki. E hatalmas terhek komoly problémát jelentettek a Habsburgok számára, hiszen országaik adóbevételeinek jelentős hányada természetbeni jövedelem volt, amelyeknek egy részét helyben használták föl. Mindez nem biztosította a hadi kiadások fedezetéhez szükséges, gyorsan mozgósítható tőkét, ami miatt folyamatos hitelekre szorultak.²⁰

A bécsi udvar kölcsönös szükségleteit sokáig a kiterjedt kapcsolatokkal rendelkező zsidó pénzemberek fedezték, akik közül mindenképp ki kell emelni Samuel Oppenheimert, mint legfontosabb hadseregszállítót és hitelezőt. A XVII. század utolsó évtizedeinek állandósuló háborúi során előtérbe kerülő üzletember először a seregek ellátójaként tűnt föl, és már 1683-ban fontos szerepet töltött be Bécs védőinek ellátásában. Családi és üzleti kapcsolatai révén Európa valamennyi jelentős pénzügyi központjában (London, Amszterdam, Venece) voltak összeköttetései, melyek segítségével rövid időn belül udvari szállítóból udvari bankárrá lépett elő, aki 1703-ig kb. 30 millió forinttal finanszírozta a Habsburgok katonai vállalkozásait.²¹ A spanyol örökösödési háború első éveiben az udvar a hadsereg rossz felszereltsége és a francia–bajor csapatok gyors előrenyomulása miatt továbbra is rászorult a hitelekre, s 1701-ben már több mint 3 millió, majd 1702-ben további 5 millió forint kölcsönt volt kénytelen fölvenni tőle.²² Mindez jól magyarázza, hogy miért sodorta rendkívül komoly pénzügyi válságba a Habsburgokat Oppenheimer 1703 májusában bekövetkezett halála. Samuel elhunytával ugyanis fia, Emanuel a lipcsei vásáron bejelentette a bankház fizetéseképtelenségét, feltehetőleg azért, hogy 3 milliós tartozását ne kelljen kifizetnie a megjelenő hitelezőknek. Az így kialakult helyzetet javítandó, az udvar befagyasztotta a bankházzal szembeni követelések kifizetését, saját bevételeiből pedig megpróbálta minél hamarabb rendezni a tartozásait.²³ Ez a helyzet tette indokolttá a tervekben már a XVII.

²⁰ *Bérenger* 1980. 119–121., 130. o.; *Winkelbauer* 2006. 180–183. o.; *Rauscher* 2010. 23–24. o.

²¹ *Grünwald* 1913. 71–78. o.; *Szakály* 1971. 35. o.; *Baltzarek* 1990. 30. o.

²² *Grünwald* 1913. 140–141. o.; *Szakály* 1971. 38–39. o.

²³ A bankház csődje csupán Oppenheimer tőkéjének kimentését szolgálta és nem jelentette annak tényleges összeomlását. Ezt jól mutatja, hogy már 1703-ban újabb megrendelést kaptak 15 000 muskéta leszállítására, és a későbbiekben is érkeztek hozzájuk megrendelések a hadsereg ellátását illetően. *Grünwald* 1913. 150–151. o.; *Szakály* 1971. 31–32. o.

század eleje óta létező állami támogatású bank, a Banco del Giro felállítását, amely az angol és a holland pénzüzetekhez hasonlóan a hitelügyletek irányítását és az állami kölcsönök biztosítását kellett volna hogy ellássa. A Habsburg-országok nem egységes pénzügyi viszonyai miatt azonban mindezt nem lehetett sokáig működtetni, amit jól mutat, hogy az 1703-ban Gundaker Thomas Starhemberg kamarai elnök által megalapított bank a kezdetektől fogva veszteséges volt, s emiatt 1705-től a Wiener Stadtbank vette át feladatait.²⁴ A bécsi udvar tehát a spanyol örökösödési háború első éveiben valóban komoly válságba került, amely elengedhetetlenné tette számára szövetségesei folyamatos anyagi támogatását.

A tengeri hatalmak a XVII. században az országaikban lejátszódott politikai és gazdasági változások következtében sokkal stabilabb pénzügyi háttérrel rendelkeztek, mint a Habsburg Birodalom. Közülük is a tárgyalt korszakban Anglia emelkedett ki látványosan, amely a spanyol örökösödési háború idejére lezárult „pénzügyi forradalomnak” köszönhetően magasan a legszilárdabb gazdasági háttérrel rendelkezett a Nagy Koalíció államai között. Ez elsősorban az 1695-re bevezetett, a földadón kívül egyre nagyobb mértékben kivetett fogyasztási adókból és egyéb vámokból származó jövedelmeknek volt köszönhető, amelyek aránya a század során folyamatosan növekedett. Habár Anglia sem volt mentes a háborús időszakokban a túlköltekezéstől, egyre növekvő államháztartási hiányát képes volt kordában tartani. Ehhez a politikai berendezkedés átalakítása mellett hozzájárult a pénzügyi rendszer teljesen új formájának kiépítése is. 1694-re felállították a Bank of Englandet, sikeresen választva el egymástól az uralkodói és állami jövedelmeket.²⁵ Ezzel létrehozták az állami fedezetű költségvetést, amely a korábbi rövid lejáratú kölcsönökön túl hosszú lejáratú, államilag támogatott hiteleket is képes volt folyósítani. Ezzel hosszútávon képesek voltak hatékonyan kihasználni a nemzetközi tőkepiac adottságait, s így stabil pénzügyi háttérrel biztosították a háborúikhoz.²⁶

A tengeri hatalmak Habsburgok számára nyújtott támogatása leginkább nagy összegű pénzkölcsönök formájában jelentkezett, amelyek fedezeteként nem a német-római birodalmi jövedelmek, hanem a Habsburg koronák országainak különféle bevételei voltak lekötve. Hollandia, amely már a háború első időszakától kezdve folyósított különböző nagyságú összegeket, általában császári, vagy különféle bányajövedelmeket kapott fedezetül. Az Egyesült Tartományok már a XVII. század óta érdekelt volt a közép-európai higanykereskedelemben, s így nem meglepő, hogy az általuk nyújtott hitelek biztosítékát is elsősorban az idriai higanybányák bevételei képezték, és az erre felvett kölcsönök összege már 1704-re meghaladta a 2,8 millió rajnai forintot.²⁷ E nyugat-balkáni területek ásványkincsei mellett a magyarországi és erdélyi rézbányák is fontos szerepet kaptak a császár és a holland pénzberek üzleteiben, amelyek közül elsősorban a felvidéki Besztercebánya és Szomolnokbánya bevételeire terheltek rá nagy összegű kölcsönöket. 1700-ban még csak 800 000, 1703-ban, az egyre növekvő veszély miatt azonban már 1,6 millió rajnai forintnyi kölcsönt vett fel az udvar, melynek fedezetül ezek a rézlelőhelyek voltak lekötve.²⁸ Habár

²⁴ Holl 1976. 104–105. o.; *Baltzarek* 1990. 31–32. o.

²⁵ Az új gazdasági rendszer egyik legnagyobb előnye az volt, hogy kiszámíthatóvá tette a pénzügyeket, és ezzel a hazai befektetők tőkétjét képes volt egyesíteni és ezeket közösen felhasználni. A bankalapítás ezt követően tovább erősítette az államtól független pénzügyi rendszerbe vetett bizalmat. *Wennerlind* 2011. 122. o.

²⁶ *Kovács* 2004a. 97. o.; *Braddick* 2010. 604–607. o.

²⁷ *Mensi* 1890. 342–355. o.

²⁸ *Mensi* 1890. 364–369. o.

e területek komoly bevételeket hoztak a hitelezőknek, az időközben kitört Rákóczi-szabadságharc során a felkelők már 1703-ban elfoglalták a felvidéki bányavárosokat.²⁹ Ennek következtében tehát nem csak a császári bevételek kerültek veszélybe, hanem a fent említett kölcsönök törlesztésére biztosítéku szolgáló bányajövedelmek is.³⁰

Az angol kölcsönügyletek a hollandokétól különböző módon sokkal inkább támaszkodtak különféle (pl. észak-itáliai vagy sziléziai) kereskedelmi és vámjövödelmekre, illetve az örökös tartományok és más koronabirtokok bevételeire. A fentiekől eltérően a Londenal kötött szerződéseket szigorúbb feltételekkel kötötték meg, amely arra enged következtetni, hogy a brit pénzemberek sokkal bizalmatlanabbak voltak a császári bevételeket illetően, mint a hollandok.³¹ A kezdeti tárgyalások és hosszas egyeztetések sikertelensége után az első jelentősebb megállapodásra az angolok 1705 során vállalkoztak, akkor is az Egyesült Tartományokkal közösen. Mintegy 600 000 rajnai forintnak megfelelő (kb. 300 000) birodalmi tallér folyósításáról állapodtak meg a császár javára, melynek kétharmadát London, míg egyharmadát Hága biztosította volna. Ez esetben azonban épp az Egyesült Tartományok hitelezői voltak azok – ahogy arról Johann Wenzel von Gallas, az angliai Habsburg követ is megemlékezik –, akikkel még 1706 januárjában sem tudtak megegyezni. Az udvar ugyanis ezt az összeget is a fent említett idriai bányák jövedelmére kívánta terhelni, amit a hollandok nem akartak elfogadni,³² s emiatt az angol kifizetések is csúsztak.³³ A Hágában folytatott tárgyalások – az ottani császári követ Johann Peter von Goëss minden igyekezete ellenére – végül kudarcot vallottak, és így az angolok által korábban folyósított összeget is kénytelenek voltak visszafizetni.³⁴

A legnagyobb összegű brit kölcsönszerződésre ugyancsak 1706-ban került sor, ekkorra ugyanis nyilvánvalóvá vált Anglia számára, hogy amíg a császár nem biztosította magának Észak-Itáliát, addig nem fog kellő figyelmet fordítani a nyugati hadszíntérre. E terület mind gazdasági, mind stratégiai szempontból fontos volt a Habsburgok számára,³⁵ megtartásához azonban nem volt elég erejük, mint ahogy arra az 1703-ban a Haditanács élére kinevezett Savoyai Jenő is rámutatott, mondván „az angolok pénze nélkül a császár kölcsön békét, mert háborút viselni képtelen”.³⁶ Ennek tudatában a londoni Habsburg követek hosszas tárgyalásokat³⁷ követően 1706 elejére elérték, hogy angol bankárok egy csoportja

²⁹ Stepney Hedgesnek, 1703. szeptember 22. AR II/I. 34–35. o.; Feldzüge I/V. 1878. 617. o.; *Kincses* 2013. 287. o.

³⁰ Withworth Harleynak, 1704. október 6. AR II/I. 468–479. o.

³¹ *Mensi* 1890. 390. o.

³² *Mensi* 1890. 391–392. o.

³³ Egyes elképzelések szerint mindez a Habsburgoknak róható fel, akik nem kívántak újabb anyagi erőfeszítéseket tenni a hollandok számára, s inkább azt kívánták kivárni, hogy végül Anglia kényszerítse rá az Egyesült Tartományokat a megállapodásra. *Jarnut-Derbolav* 1972. 290. o. Más vélemények ugyanakkor azt sugallják, hogy Hollandia vonakodásával azért kívánt nyomást gyakorolni a császári udvarra, hogy az a magyarokkal folytatandó tárgyalások során érdemi lépéseket tegyen a felkelőkkel való megegyezésre. *B. Kis* 2013. 868. o.

³⁴ Feldzüge I/VII. 55–56. o.; *Mensi* 1890. 391–392. o.

³⁵ Feldzüge I/I. 139–155. o.

³⁶ *Memoirs* 49–50. o.

³⁷ Habár az angolok csak 1706-ra mentek bele abba, hogy pénzt folyósítsanak a császárnak, az már 1702-ben Johann Wenzel Wratislaw grófon, az akkori londoni követén keresztül igyekezett nyélbe ütni egy kölcsönügyletet. Az összeg ekkor „még csak” 200 000 font sterlinget tett ki, a szerződés azonban végül nem jött létre. Két évvel később Gallas gróf próbálkozott tető alá hozni egy sokkal nagyobb volumenű, mintegy 1 500 000 font sterling értékű kölcsönügyletet, de ez ugyancsak meghiúsult. *Mensi* 1890. 390–391. o.

mintegy 250 000 font sterling, azaz mintegy 1 150 000 rajnai forint összegű kölcsönt folyósítson az udvarnak.³⁸ Johann Philipp Hoffmann bécsi küldött a lord Charles Halifaxszal, lord Charles Sunderlannel és más hitelezőkkel folytatott előzetes egyeztetések során lefektették, hogy ez a pénz kizárólag az Észak-Itáliában, Savoyai Jenő parancsnoksága alatt harcoló seregek ellátására fordítható.³⁹ A megállapodást Londonban 1706. február 26-án fogadták el,⁴⁰ amelyről Bécset Hoffmann március 16-án kelt levelében tájékoztatta. A szerződésben leszögezték, hogy a negyedmillió font sterlinget a császár nyolc százalékos kamatra kapja, s azt hat év alatt kell majd törlesztenie. Emellett az előzetesen megbeszélteknek megfelelően a kölcsön fedezeteként a sziléziai rendek jövedelmeit kötötték le,⁴¹ akiket külön értesítettek a feltételekről. Az összeg minél hamarabbi kiutalásáról a királynő külön pátensben gondoskodott,⁴² ami valószínűleg nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az még ugyanebben az évben eljutott az észak-itáliai frontra, s így Savoyai Jenő seregei szeptember 7-re győzelmet arathattak a franciák fölött Turinnál, és szeptember 23-ára Milánót is visszafoglalták.⁴³

A fenti példák jól mutatják, hogy a császár katonai sikereihez elengedhetetlen volt a szövetséges hatalmak anyagi támogatása, melynek révén képesek lehettek volna rákényszeríteni akarataikat és érdekeiket a bécsi udvarra. Csakhogy a tengeri hatalmak által nyújtott kölcsönök fedezetéül a Habsburg koronákhoz tartozó országok bevételei voltak lekötve. Ezek megtartása elsősorban a császár számára volt fontos, ugyanakkor a befektetések biztosítása végett e területek megőrzése és az innen befolyó jövedelmek garanciája a tengeri hatalmaknak is érdekében állt. Az uralkodó tehát közvetett gazdasági eszközökkel is képes volt nyomást gyakorolni szövetségeseire, és amint azt Észak-Itália vagy a Magyar Királyság példája is bizonyítja, több esetben érvényesíteni is tudta saját dinasztikus érdekeit koalíciós partnereivel szemben.

³⁸ Fontosnak tartom kiemelni, hogy a fenti összeget nem az angol állam, hanem magánemberek csoportja folyósította a császárnak. E csoportban megtalálhatjuk többek között Anna királynő férjét, Györgyöt, Dánia herceget, aki egymaga 20 000 font sterlinggel járult hozzá az észak-itáliai sereg költségeihez; valamint Sidney Godolphin főkenestárnokot (5000 font), John Churchill Marlborough herceget (10 000 font), Charles Sunderlandet (2500 font), Charles Halifaxet (2500), Charles Hedges és Robert Harley minisztereket (1000–1000 font) valamint George Stepneyt (1000 font) és Henry Pagetet is (1000 font). Österreichisches Staatsarchiv Haus-Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA HHStA) Staatenabteilungen England Kt 40. Diplomatische Korrespondenz Berichte Konv. Hoffmann, fol. 26–27. 1706. március 30. – Az ide vonatkozó forrásban található felsorolásban 197 ember neve van feltüntetve, valamint az, hogy mekkora összeggel vettek részt a pénzügyi vállalkozásban. A beadott pénzügyi összegek eltérő nagysága jól mutatja, hogy a korban a háborúk finanszírozása nem csupán a kimagasló tőkével rendelkezők kizárólagos privilégiuma volt. Habár a listán szereplő nevek legtöbbször még azonosítatlan, úgy vélem, személyük és tevékenységük felderítése nagyban hozzájárulna nem csupán a XVIII. századi Anglia gazdasági és politikai elitjének feltérképezéséhez, hanem ahhoz is, hogy pontosabb képet kaphassunk e korszak hitelügyleteinek háttéréről és így a háborúk finanszírozásáról is.

³⁹ ÖStA HHStA Staatenabteilungen England Kt 40. Diplomatische Korrespondenz Berichte Konv. Hoffmann, fol. 13. 1706. március 16.

⁴⁰ A Habsburgok Londonnal folytatott pénzügyi tárgyalásait a francia udvarban kilátástalannak és nevetésségesnek találták, így az 1706-os megállapodás Versailles-t meglepetésként érte. Az egyeztetések sikerében nagy szerepe volt Savoyai Jenőnek, akit az angol diplomaták és katonai vezetők egyaránt tiszteltek. *Mensi* 1890. 392. o.

⁴¹ ÖStA HHStA Staatenabteilungen England Kt 40. Diplomatische Korrespondenz Berichte Konv. Hoffmann, fol. 10–11. 1706. március 16.

⁴² ÖStA HHStA Staatenabteilungen England Kt 40. Diplomatische Korrespondenz Berichte Konv. Hoffmann, fol. 9. 1706. március 16.

⁴³ *Smid* 2011. 360–365. o.

Anglia dinasztikus érdekeinek biztosítása

Habár a Habsburg uralkodó minden nehézsége ellenére katonai és gazdasági téren is befolyást tudott gyakorolni szövetségeseire, a tengeri hatalmak többször is kifejezték nemtetszésüket ezzel kapcsolatban. Az angol parlament gyakran felemelte szavát a császárnak nyújtott nagy összegű kölcsönök ellen, még akkor is, ha az ország nemcsak a már említett területeken, hanem a küszöbön álló dinasztiaaváltás miatt is rá volt utalva a Habsburgokra.

Anglia 1688–1689-ben a „dicsőséges forradalom” során II. Jakab elűzésével és az Orániai-házból származó III. Vilmos megkoronázásával véget vetett a Stuartok uralmának, akik kormányzása a XVII. század végére már elválaszthatatlanul összefonódott az anglikán-ellenességgel, az abszolutisztikus törekvésekkel és a franciabarát külpolitikával.⁴⁴ Az angol parlament az 1689-ben elfogadott *Bill of Rights*-ban már előzetesen lefekette a protestáns öröklést, ami azonban hivatalosan csak a spanyol örökösödési háború előestéjén, 1701-ben, az *Act of Settlement* elfogadásával vált véglegessé. A rendelkezések kizárták a hatalomból a katolikus vallás híveit és a trónt I. Jakab unokájának, Erzsébet angol hercegnő és V. Frigyes pfalzi választó lányának, Zsófiának ajánlották fel, aki ekkor Hannover fejedelme volt. Zsófia 1658-ban ment hozzá Ernő Ágost braunschweig-lüneburgi fejedelemhez, aki 1698-ban meghalt, így mint özvegy, ő és gyermekei lettek Anglia trónjának várományosai.⁴⁵

Hannover elhelyezkedéséből és területi adottságaiból fakadóan igen sebezhető volt, ami miatt a spanyol örökösödési háború idején és később is szüksége volt Hessen-Cassel folyamatos támogatására, amely katonai segítséget biztosított számára.⁴⁶ E területek sértetlenségét rajta kívül a kontinensen azonban kizárólag a Habsburg uralkodó, mint német-római császár tudta biztosítani azokkal a politikai és diplomáciai eszközökkel, amelyeket korábban már említettünk.⁴⁷

Bár Hannover önmagában sebezhető volt, Anglia számára elhelyezkedéséből fakadóan gazdasági és stratégiai szempontból is különösen fontosnak bizonyult. A rajta keresztül futó utak révén jelentős szerepet töltött be a Hollandiával folytatott szárazföldi kereskedelemben; folyói, az Elba és a Weser jól hajózhatóságuk révén kapcsolódhattak be az áruszállításba. Hannover a Balti-tengerhez való közelsége miatt különösen alkalmas volt a Hanza-útvonalak ellenőrzésére is. Gazdasági jelentősége mellett stratégiai szerepe abban állt, hogy egyfajta támaszpontként szolgált, ahonnan szemmel tarthatták Dániát, Svédor-

⁴⁴ A gazdasági érdekeit féltékenyen őrző Anglia komoly fenyegetésként élte meg, hogy az asientot, az amerikai spanyol gyarmatokra irányuló rabszolgakereskedelem jogát 1701. augusztus 26-án a francia illetőségű *Compaigne de Guinée* szerezte meg. Az így kialakult ellenséges helyzetet az is tovább rontotta, hogy a versailles-i államtanács ugyanebben az évben elfogadott határozata szerint az angol és a holland hajók nem szállíthattak többé textilt a francia kikötőkbe. *Auer* 2008. 145–146. o.

⁴⁵ EHS VI. 129–132. o.; *Thompson* 2006. 46–47. o.

⁴⁶ *Kovács* 2004. 93–99. o. A császár és Hessen-Cassel támogatásának biztosításához 1714 után is elengedhetetlenek voltak az angol korona kölcsönei, ami komoly viszályt szült a parlamentben, ahol a toryk azzal vádolták az uralkodót, hogy a kontinentális politika biztosításának álcájával csupán saját választófejedelmi érdekeiket kívánja biztosítani. *Black* 2005. 48–58. o.

⁴⁷ *Aretin* 1978. 521. o.; *Black* 1991. 76. o. Az hannoveri dinasztia uralkodóinak saját kontinentális területeik biztosítása végett a században egészen a hétéves háborúig szükségük volt a német-római császár szövetségére. Az *Act of Settlement* határozatainak megfelelően nem tartózkodhattak az országon kívül, s a parlament külön jóváhagyása nélkül a fejedelemség védelme érdekében sem viselhetek hadat. EHS VI. 132–134. o.

szágot és a XVIII. század elejétől kezdve folyamatosan erősödő s feltörekvő Poroszországot és a cári Oroszországot is.⁴⁸

A kontinentális politikában betöltött stratégiai szerepen túl az angolok nem tévesztették szem elől azt sem, hogy Hannover a spanyol örökösödési háború során, részben katonai, részben dinasztikus eszközök révén, jelentősen megnövelte területét. 1702-ben Zsófia fia, György Lajos (a későbbi I. György) nagybátyjával (s egyben apósával), György Vilmostal szövetségben megtámadta Braunschweig-Wolfenbüttel hercegségét, amely Franciaország és Bajorország szövetségeseként a Koalíció ellenségének számított. A braunschweigi és celli csapatok március 19–20-án gyors győzelmet arattak, s így Wolfenbüttel a braunschweig-lüneburgi ág kezére került.⁴⁹ 1705-ben a fejedelemség újabb területekkel bővült: Ernő Ágost különféle szerződések és okos házasságpolitika révén biztosította fia számára a celli és hannoveri hercegi címet, amelyeket haláláig György Vilmos birtokolt.⁵⁰ Mindezek a szerzemények XII. Károly 1709. július 8-án elszenvedett poltavai vereségével tovább bővültek. Svédország kontinentális gyengülésével elvesztette befolyását Bréma-Verden hercegsége fölött, amelyet a későbbiekben Hannover szerzett meg, és amely 1714 után az angol korona alá tartozott.⁵¹

A fejedelemség területi gyarapodásával politikai és hatalmi jelentősége is arányosan növekedett, amely fontos szempont volt Anglia számára, ám ahhoz, hogy a választó mindezt megtarthassa, birodalmi jóváhagyásra volt szüksége. A német-római császár kizárólagos joggal rendelkezett arra nézve, hogy alattvalóit, mint a hannoveri választófejedelmet is beiktassa a már meglévő és az új birtokaiba. Hatalma révén megakadályozhatta, hogy az új szerzemények hivatalosan is az angol korona birtokába kerülhessenek, mint ahogy ezzel élve VI. Károly egészen 1719-ig késleltette I. Györgyöt, hogy birtokba vehesse az említett Bréma-Verdeni Hercegséget.⁵²

Amint azt láttuk, Anglia dinasztikus érdekei megkívánták Hannover területi épségének és befolyásának sértetlenségét, amelyet a német-római uralkodó garantálhatott. A császár hatalmára azért is volt szükség, mert XIV. Lajos nem ismerte el az *Act of Settlement*-ben rögzített protestáns öröklést, és a háború ideje alatt végig a Franciaországban tartózkodó III. Jakabot támogatta. A trónkövetelőt 1708-ban katolikus felkelést szítva, egy kisebb francia flotta és expedíciós sereg kíséretében megpróbálta visszajuttatni Angliába, ami kudarcba fulladt. A próbálkozás sikertelenül végződött, de a jakobiták a XVIII. század közepéig veszélyeztették az új dinasztia hatalmát.⁵³ Anglia belső stabilitása szempontjából tehát elengedhetetlen volt, hogy a protestáns öröklés, valamint Hannover területi épsége és politikai integritása is biztosított legyen. Ehhez a pénzsegélyeken és szubvenciókon túl szükség volt arra a védelemre és támogatásra is, amelyet a Habsburg uralkodó mint német-római császár volt képes nyújtani.

⁴⁸ Dann 1991. 2–5. o.

⁴⁹ Klopp 1881. 45–46. o.; Braubach 1923. 70. o.

⁵⁰ Braubach 1923. 133. o.; Thompson 2006. 47–48. o.

⁵¹ Wende 2001. 190. o.

⁵² Bagi 2012a. 236. o.; Wende 2001. 190–191. o.

⁵³ Ashley 1980. 204–205. o.

A császári presztízs

A spanyol örökösödési háború során a tengeri hatalmak és a bécsi udvar között kialakult viszony a háborús erőfeszítésekben való aránytalan részvétel miatt gyakran elmérgesedett. A szövetségesek azzal vádolták a császárt, hogy a koalíciót csupán saját céljai érdekében szándékozik felhasználni, s nem teljesíti a vállalt feladatokat. A tengeri hatalmak a gyakori panaszok ellenére mégis el tudtak tekinteni a Habsburg uralkodó hibáitól, melyben úgy vélem, komoly szerep jutott az őt körülvevő tekintélynek, ami a nemzetközi tárgyalásokban igen nagy súllyal esett latba.

A XVII. század vége és a XVIII. század eleje Európa nagy hatalmi átrendeződését hozta, melynek első jelei már a pfalzi örökösödési háborúban megmutakoztak, de az új viszonyok ténylegesen csak a spanyol örökségért, és az ezzel párhuzamosan a balti régió birtoklásáért indított északi háborúban bontakoztak ki. A XVII. század utolsó harmadáig Európát a kettős hatalmi berendezkedés jellemezte: a két egymással szembenálló központ Versailles és Bécs volt. A XVIII. század elejére ez a helyzet megváltozott, és az 1720-as évekre a helyét egy öt pilléren nyugvó egyensúlyi rendszer, ún. pentarchia vette át.⁵⁴

Az új berendezkedés egyik meghatározó alakja továbbra is Nagy-Britannia volt, amely a XVII. század végén bekövetkezett változásoknak köszönhetően egyre jelentősebb szerepet kapott a kontinens- és a világpolitikában. A hadügyi és pénzügyi forradalom vívmányai és a politikai változások együttes hatásának következtében a XVIII. század elejére a korábban elzárkózó szigetország Európa egyik legerősebb hatalmává lépett elő, és a tengeren Hollandiát, Velencét is maga mögé utasítva Franciaország legerősebb ellenfele lett.⁵⁵

XIV. Lajos országa a század elejére megőrizte a harmincéves háborút követően kialakított befolyását. Nagy kiterjedése, mintegy 20 milliós lakossága, stabil gazdasága és a korban legmodernebb hadserege révén Európa egyik legerősebb állama volt, amely agresszív terjeszkedő politikája révén a szárazföldön elsősorban a Német-római Császárságot, illetve Hollandiát, míg katolikus érdekek képviselőjeként a Stuartokat elűző Angliát is fenyegette. Kiterjedt diplomáciai hálózata, gazdasági kapcsolatai révén Versailles Európa politikai és kulturális központjává vált, ami Bécsset folyamatos kihívások elé állította.⁵⁶

A kor két feltörekvő hatalma, az I. Frigyes vezette Poroszország és Nagy Péter Oroszországa a XVIII. század első harmadától a kontinensen kialakuló új erőegyensúly fontos szereplőjévé vált. Az északi háború lezárultával, Svédország és Lengyelország hatalmának csökkenésével Oroszország a kelet-európai és a balti régió egyik meghatározó állama lett, a Hanza keleti pontjainak uraként pedig nagy befolyása volt a nyugati irányú kereskedelemre. Poroszországot leginkább politikája, diplomáciai manőverei és katonai teljesítménye emelte ki a német-római fejedelemségek közül és tette a század közepére a császár egyik legveszélyesebb ellenfelévé.⁵⁷

A XVIII. század elejére kialakuló európai pentarchia ötödik és továbbra is egyik legjelentősebb tagja a Habsburg Birodalom volt, amelynek kiterjedéséből, politikai súlyá-

⁵⁴ *Strohmeyer* 1991. 335–338. o.; *Durchhardt* 1997. 7–19. o.

⁵⁵ *Durchhardt* 1997. 97–115. o.; *Black* 2001. 271–289. o.

⁵⁶ *Durchhardt* 1997. 128–139. o.

⁵⁷ *Strohmeyer* 1991. 336–338. o.

ból, gazdasági és katonai jelentőségéből adódóan, változó helyzete ellenére továbbra is nagy befolyása volt a kontinensen. Habár az V. Károly által kialakított császárkép tekintélye erősen megkopott, és a vesztfáliai béke rendelkezései miatt megbecsültsége komoly csorbát szenvedett, a XVII. század második felének eseményei sokat javítottak helyzetén. A harmincéves háborút követő visszaesésből éppen XIV. Lajos terjeszkedő politikája mozdította ki a Habsburgokat. Mivel a Napkirály folyamatosan veszélyeztette a birodalom nyugati területeit és Hollandiát, ezek védelmezőjeként a császári hatalom jelentősége újfent megnövekedett és a franciaellenes szövetségek egyik leghatalmasabb tagja lett.⁵⁸ Presztízse 1683-tól erősödött meg igazán, amikor Bécs nemcsak hogy sikeresen állt ellen az utolsó oszmán ostromnak, hanem a Szent Liga vezetőjeként egyben háborút is indított a török ellen. A vállalkozás katonai sikereit a császár képes volt politikai tőkévé kovácsolni, ami újra az európai uralkodók rangsorának élére emelte, a keresztény világ védelmezőjeként. A Habsburg uralkodó tekintélyét tovább erősítette, hogy a török elleni küzdelemmel párhuzamosan nyugaton a pfalzi örökösödési háborúban a franciákkal is sikeresen vette fel a küzdelmet. Magyarország visszafoglalásával és ennek lezárásaként a szultánnal 1699-ben megkötött karlócai békével nem csupán az Oszmán Birodalomra mért komoly csapást, de közép-európai hatalmát is jelentősen megnövelte. E katonai és politikai sikerek birtokában, úgy vélem, kijelenthetjük, hogy a spanyol örökösödési háború előestéjén a császár Európa legtekintélyesebb uralkodója volt.⁵⁹

A megnövekedett német-római uralkodói presztízs jól kitűnik a korabeli képi reprezentációkon, amelyek bár propagandisztikus célzattal készültek, mégis rámutatnak azokra a jegyekre, amelyekben a korabeli közvélemény a császári cím fontosságát látta. Az 1680-as évek második felétől kezdve a Habsburg uralkodói képet illetően mindennél fontosabbá válik a török elleni küzdelem, amit az udvari művészek egész sora tett meg különféle művek témájául, amint azt például az *Almanach royal*okon fellelhető képi ábrázolások mutatják. A Lipót halálának alkalmából 1706-ban készült kalendáriumlap is azt fejezte ki, hogy az uralkodó XIV. Lajossal egyenrangú félként Európa legbefolyásosabb uralkodója volt, akinek dicsősége, és így az Habsburg-ház fénye, az egész kontinenst, sőt (utalva az oszmánok vereségére) még Ázsiát is beragyogja.⁶⁰

A képi megjelenítések mellett a császári cím presztízsnövekedésének az írásos munkákban is fellelhetjük a bizonyítékait. A Johann Christian Lünig által 1719–1720 között összeállított *Theatrum Ceremoniale* első kötete például egy európai uralkodói listát tartalmaz, amely kiválóan mutatja, hogy a korban a Habsburg udvar miként is tekintett a kontinens hatalmaira. E rangsor élén a német-római uralkodót találjuk, míg a második helyen annak mindenkori örökösét, a római királyt. Érdekes azonban, hogy a harmadik helyen a hosszú ideje a kereszténység ősellenségének (Erbfeind) tartott oszmán szultán áll, akit előbb a spanyol, majd a francia király követ. A császár koalíciós partnerei közül Anglia a hetedik, Hollandia csak a tizennyolcadik helyen található. – Ez a szemlélet jól reprezentálja, hogy a császár miként tekintett saját szövetségeseire. Habár a XVII. század végétől tartó hatalmi átrendeződés nem egészen teszi indokolttá e nagy különbségeket, a forrás jól mutatja,

⁵⁸ Auer 1988. 72–75. o.; Bruckmüller 1988. 89. o.

⁵⁹ Bruckmüller 1988. 89. o.; Durckhardt 1997. 116. o.

⁶⁰ G. Etényi 2011. 230–249. o.

hogy a Habsburg uralkodó mennyivel magasabbra helyezte magát az európai uralkodók sorában, mint protestáns(!) szövetségeseit.⁶¹

A London és Bécs közötti feszült viszonyt nagyban meghatározta a koalícióban betöltött vezető szerepért folytatott küzdelem, amelyben a császár hadi és anyagi nehézségei miatt alulmaradni látszott Anna királynővel szemben. Az Angliában tartózkodó osztrák követek (főként Gallas gróf) tevékenységének negatív megítélése jól szemlélteti, hogy a diplomaták – bár a nagyobb presztízzsel rendelkező császárt képviselték – nehezen vagy egyáltalán nem tudták kezelni uralkodójuk kiszolgáltatott helyzetét. Ezt mind az angol mind a holland diplomácia igyekezett kihasználni és így korlátozni Lipót, majd József és Károly törekvéseit.⁶² Ezt megakadályozandó a bécsi küldöttek a szövetségeseikkel folytatott tárgyalások során, amikor igényeiket megfogalmazták, minden esetben hangsúlyosan támaszkodtak a császár tekintélyére (is), ami komoly ellenérzést váltott ki koalíciós partnereikből.

Anglia és a Habsburg Birodalom presztízsharca tetten érhető I. Lipót Anna királynővel szemben tanúsított magatartásában is, hiszen a királynővel folytatott levélváltásban nem volt hajlandó megadni neki (ti. Anna királynőnek) az ő általa elvárt tiszteletet. Az osztrák császár 1658 után ugyanis az udvarközi érintkezésben a francia királynak biztosította a *majestas* megszólítást az alacsonyabb *serenitas* helyett, így az angol udvar úgy vélte, hogy a magasabb rang a spanyol örökösödési háború idején az ő uralkodójuknak is kijár. Bécs azonban nem volt hajlandó egy szintre helyezni Anna királynőt a császárral vagy a francia királlyal, ahogy a címzést I. Frigyes porosz, illetve IV. Frigyes dán királytól is megtagadta.⁶³ Egy, a holland követek kezére került levélből jól kitűnik a Habsburgok ezzel kapcsolatos álláspontja, mely szerint az udvarban kizárólag a Bourbon dinasztíát ismerik el egyenrangú félként Európában, míg a többi uralkodó és ország csupán ezek után következik, s mint ilyeneknek, egyikhez vagy másikhoz kell csatlakozniuk.⁶⁴ Habár a császár e megállapítása egyértelműen a XVII. századi hagyományokra, a XVIII. század elejére elavult bipoláris egyensúlyi helyzetre utal, a korábbi példákkal együtt jól tükrözi, hogy a Habsburg udvar miként tekintett saját hatalmára, illetve miként próbálta ezt Európa-szerte érzékelteni. A spanyol örökösödési háború után átrendeződő kontinentális erőviszonyok sokat változtattak a század során ezen a képen, mégis úgy vélem, hogy a tárgyalt korszakban a Habsburg császár XIV. Lajos mellett a kontinens legnagyobb presztízzsel rendelkező uralkodójának számított, s erre a tekintélyére támaszkodott, amikor szövetségeseivel szemben próbálta érvényesíteni saját dinasztikus érdekeit.

⁶¹ Lünig 1719. 9–10. o.; Kirscher 2009. 9–10. o.

⁶² Jarnut-Derbolav 1972. 175. o.

⁶³ Stepney Harleynak, 1705. június 13. AR II/II. 116–123. o.

⁶⁴ Harley Stepneynek, 1706. augusztus 27. AR II/III. 217. o.

Összefoglalás

A Habsburg császár katonai, politikai, gazdasági, dinasztikus érdekeket biztosító hatalmi eszközeire, valamint tekintélyére támaszkodva képes volt bizonyos esetekben érvényesíteni érdekeit saját szövetségeseivel szemben, amíg a nemzetközi viszonyok mindezt lehetővé tették. Anglia és az Egyesült Tartományok a háború alatt gyakran tiltakoztak a bécsi udvar magatartása ellen annak hajthatatlansága miatt, de csupán néhány esetben sikerült rákényszeríteniük akaratukat. A Habsburg-politikával szembeni ellenérzésük alapja az volt, hogy a császár a kezében lévő eszközök nagy részét a Német-római Birodalom uralkodójaként bírta, az ebből származó előnyöket azonban leginkább saját dinasztikus céljai érdekében mozgósította. A birodalmi és a dinasztikus érdekek között feszülő ellentét azonban a bécsi udvaron belül is megvolt, ami csak 1740 után, a császári cím elvesztését követően szűnt meg.⁶⁵

A spanyol örökségért vívott háború 1709–1710-re fordulópontjához ért, s az addig kialakult erőviszonyok kezdtek megváltozni. Franciaország szinte teljesen kimerült és a malplaquet-i vereséget követően már védekezésre kényszerült a Koalíció seregeivel szemben. Az ekkor megrendezett gertruydenburgi és hágai béketárgyalások még nem vezettek eredményre,⁶⁶ mégis új helyzetet teremtettek a szövetségesek számára. 1710-ben Angliában a toryk hatalomra kerülésével, majd 1711-ben I. József halálával a korábbi nemzetközi viszonyok annyira megváltoztak, hogy VI. Károly sem katonai, politikai, gazdasági, hatalmi eszközeire, sem tekintélyére támaszkodva nem volt képes érvényesíteni tovább dinasztikus érdekeit, s nem tudta megvalósítani legfontosabb célját, a spanyol trón megszerzését.

⁶⁵ *Klingenstein* 1977. 75–78. o.

⁶⁶ *R. Várkonyi* 1983. 202–203. o.

BIBLIOGRÁFIA

- AR II/I. ArchívumRákócziánum. II. Rákóczi Ferenc levéltára. AngolDiplomatiai iratok II. Rákóczi Ferenc korára. II. osztály Diplomacia. Közli *Simonyi Ernő*. I. kötet. Pest, 1871.
- AR II/II. ArchívumRákócziánum. II. Rákóczi Ferenc levéltára. AngolDiplomatiai iratok II. Rákóczi Ferenc korára. II. osztály Diplomacia. Közli *Simonyi Ernő*. II. kötet. Pest, 1873.
- AR II/III. ArchívumRákócziánum. II. Rákóczi Ferenc levéltára. AngolDiplomatiai iratok II. Rákóczi Ferenc korára. II. osztály Diplomacia. Közli *Simonyi Ernő*. III. kötet. Pest, 1877.
- Aretin* 1978. *Aretin, Karl Ottmar von: Magyarország és I. József császár politikája. Történelmi Szemle*, 21. (1978) 1. sz. 520–526. o.
- Ashley* 1980. *Maurice, Ashley: The House of Stuart. Its Rise and Fall. London–Melbourne–Toronto*, 1980.
- Auer* 1988. *Auer, Leopold: Das europäische Saatensystem im Zeitalter Prinz Eugens. In: Österreich und die Osmanen. Prinz Eugen und seine Zeit. (Schriften des Institutes für Österreichskunde 51) Hrsg. Erich Zöllner – Hans Gutkas. Wien, 1988. 69–87. o.*
- Auer* 2008. *Auer, Leopold: Wirtschaftliche Aspekte des Spanischen Erbfolgekrieges. In: Hispania–Austria III. Der Spanische Erbfolgekrieg. La Guerra de Sucesión española. Hrsg./Sanz. Friedrich Edelmayer – Virginia Leon – José Ignacio Ruiz Rodríguez. (Studie zur Geschichte und Kultur der Iberischen und Iberoamarikanischen Ländern 13.) München–Wien, 2008. 144–160. o.*
- B. Kis* 2013. *B. Kis Attila: Egy ismeretlen angol diplomata a nagyszombati tárgyalásokon. Századok*, 147. (2013) 4. sz. 855–890. o.
- Bagi* 2007. *Bagi Zoltán: „Egy ura lesz az egész világnak napkelettől napnyugatig”: A töröksegély kérdése és az 1597–1598. évi regensburgi birodalmi gyűlés. Századok*, CXLI. (2007) 6. sz. 1455–1481. o.
- Bagi* 2012. *Bagi Zoltán Péter: A birodalmi kerületek és a tizenöt éves háború. In: Mozaikok a Magyar Királyság 16–17. századi történelméből. Budapest, 2012. 215–233. o.*
- Bagi* 2012a. *Bagi Zoltán Péter: A Német-római Birodalom a 17. században. In: Mozaikok a Magyar Királyság 16–17. századi történelméből. Budapest, 2012. 233–248. o.*
- Bagi* 2013. *Bagi Zoltán: A császári–királyi hadsereg létszáma az 1709. évi hadjáratban. In: A hazáért és a szabadságért. Tanulmányok II. Rákóczi Ferencről, koráról és emlékezetéről. Szerk. Miklós Péter. Szeged 2013. 53–65. o.*
- Baltzarek* 1990. *Baltzarek, Franz: Finanz und Steuerinnovationen im Habsburgerreich im Zeitalter zwischen 1680 und 1780. In: Etatisation et bureaucratie. Staatwerdung und Bürokratie. Hrsg. Moritz Csáky – Andrea Lanzer. (Beihefte zum Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts 2) Wien, 1990. 27–38. o.*
- Bárczy* 1980. *Bárczy István: A Rákóczi-szabadságharc angol–holland diplomáciája. In: Rákóczi-tanulmányok. Szerk. Köpeczi Béla – Hopp Lajos – R. Várkonyi Ágnes. Budapest 1980. 267–287. o.*

- Benda* 1978. *Benda Kálmán*: A Rákóczi-szabadságharc külpolitikai helyzetéről. *Történelmi Szemle*, 21. (1978) 1. sz. 513–519. o.
- Bérenger* 1980. *Bérenger, Jean*: A Habsburg hatalom gazdasági alapjai a XVIII. század végén. In: *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*. Szerk. *Benda Kálmán*. Budapest 1980. 119–135. o.
- Black* 1991. *Black, Jeremy*: *System of Ambition? British Foreign Policy 1660–1793*. London–New York, 1991.
- Black* 2005. *Black, Jeremy*: *The Continental Commitment. Britain, Hanover and interventionism, 1714–1793*. London–New York, 2005.
- Braddick* 2010. *Braddick, Michael*: English War Finance and Subsidies during the War of Spanish Succession. In: *Kriegsführung und Staatsfinanzen: Die Habsburgemonarchie und das Heilige Römische Reich vom Dreißigjährigen Krieg bis zum Ende des habsburgisches Keisertums 1740*. (Geschichte in der Epoche Karls V. 10.) Hrsg. *Peter Rauscher*. Münster, 2010. 603–620. o.
- Braubach* 1923. *Braubach, Max*: Die Bedeutung der Subsidien für Politik im spanischen Erbfolgekriege. (Bücherei der Kultur und Geschichte 28.) Bonn–Leipzig, 1923.
- Braubach* 1923. (1969.) *Braubach, Max*: Die Politik des Kurfürsten Max Emanuel von Bayern im Jahre 1702. In: *Diplomatie und Geistiges Leben im 17. und 18. Jahrhundert*. Gesammelte Abhandlungen. (Bonner Historische Forschungen 33.) Bonn, 1969. 149–184. o.
- Braubach* 1937. (1969.) *Braubach, Max*: Kurtrier und die Seemächte während des Spanischen Erbfolgekrieges. In: *Diplomatie und Geistiges Leben im 17. und 18. Jahrhundert*. Gesammelte Abhandlungen. (Bonner Historische Forschungen 33.) Bonn, 1969. 197–230. o.
- Bruckmüller* 1988. *Bruckmüller, Ernst*: Die Habsburgische Monarchie im Zeitalter des Prinzen Eugen zwischen 1683 und 1740. In: *Österreich und die Osmanen. Prinz Eugen und seine Zeit*. (Schriften des Institutes für Österreichskunde 51.) Hrsg. *Erich Zöllner – Hans Gutkas*. Wien, 1988. 88–119. o.
- Dann* 1991. *Dann, Uriel*: *Hanover and Great Britain 1740–1760. Diplomacy and Survival*. London, 1991.
- Durchhardt* 1997. *Durchhardt, Heinz*: *Balance of Power und Pentarchie. Internationale Beziehungen 1700–1785*. Handbuch der Geschichte der Internationale Beziehungen. Bd. 4. Wien, 1997.
- EHS VI. *English Historical Documents*. Vol. 6. Ed.: *Andrew Browning*. London, 1996.
- G. Etényi* 2010. *G. Etényi Nóra*: Das wechselnde Gesicht von Kaiser Leopold in der Gattung des 'almanach royal'. In: *Geteilt–Vereinigt. Beiträge zur Geschichte des Königreichs Ungarn in der Frühneuzeit (16.–18. Jahrhundert)*. (Ungarische Geschichte 1.) Hrsg. *Krisztián Csaplár–Degovics – István Fazekas*. Berlin, 2010. 210–250. o.
- Feldzüge I/I. Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. Nach den Feld-Acten und anderen autenthischen Quellen. Serie I. Bd. I. Wien, 1876.
- Feldzüge I/V. Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. Nach den Feld-Acten und anderen autenthischen Quellen. Serie I. Bd. V. Wien, 1876.
- Feldzüge I/VII. Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. Nach den Feld-Acten und anderen autenthischen Quellen. Serie I. Bd. VII. Wien, 1881.

- Frey – Frey* 1981. *Frey, Linda – Frey, Marsha*: II. Rákóczi Ferenc és a tengeri hatalmak. *Történelmi Szemle*, 24. (1981) 4. sz. 663–674. o.
- Frey – Frey* 1983. *Frey, Linda – Frey, Marsha*: Question of Empire: Leopold I. and the War of Spanish Succession 1701–1705. (East European Monographs 146.) New York, 1983.
- Gebei* 2003. *Gebei Sándor*: II. Ágost lengyel király és a magyar ügy. *Hadtörténelmi Közlemények*, 116. (2003) 3–4. sz. 76–802. o.
- Grünwald* 1913. *Grünwald, Max*: Samuel Oppenheimer und sein Kreis. Wien, 1913.
- Hattendorf* 1980. *Hattendorf, John B.*: The Rákóczi Insurrection in English War Policy, 1703–1711. *Canadian–American Review of Hungarian Studies*, VII. (1980) 2. sz. 91–102. o.
- Holl* 1976. *Holl, Brigitte*: Hofkammerpräsident Gundaker Thomas Graf Starhemberg und die Österreichische Finanzpolitik der Barockzeit (1703–1715). (Archiv für Österreichische Geschichte 132.) Wien, 1976.
- Ingrao* 2002. *Ingrao, Charles W.*: The Hessian Mercenary state. Ideas, institutions and reform under Friedrich II., 1760–1785. London, 2002.
- Israel* 1998. *Israel, Jonathan*: The Dutch Republic. It's Rise and Fall 1477–1806. Oxford, 1998.
- Jarnut-Derbolav* 1972. *Jarnut-Derbolav, Elke*: Die Österreichische Gesandtschaft in London. (1701–1711). Ein Betrag zur Geschichte der Haager Allianz. Bonn, 1972.
- Kincses* 2013. *Theatrum Europaeum. A Rákóczi-szabadságharc krónikája az európai kulturális színtéren. Die Kronik des Rákóczi-Freiheitskampfes im Kulturkreis Europas.* Szerk. *Kincses Katalin Mária*, ford. *Tuza Csilla*. Budapest, 2013.
- Kirscher* 2009. *Kirscher, André*: Souveränität als Sozialer Status: Zur Funktion des Diplomatischen Zeremoniells in der Frühen Neuzeit. In: *Diplomatisches Zeremoniell in Europa und in Mittleren Osten in der frühen Neuzeit.* Hrsg. *Ralph Kauz – Giorgio Rota – Jan Paul Niederkorn*. Wien, 2009. 1–32. o.
- Klingenstein* 1977. *Klingenstein, Grete*: Institutionelle Aspekte der österreichischen Außenpolitik im 18. Jahrhundert. In: *Diplomatie und Außenpolitik Österreichs.* Ed. *Erich Zöllner*. (Schriften des Institutes für Österreich-Kunde 30.) Wien, 1977. 74–93. o.
- Klopp* 1881. *Klopp, Onno*: Der Fall des Hauses Stuart und die Succession des Hauses Hannovers in Groß-Britannien und Irland im Zusammenhange der europäischen Angelegenheiten von 1660–1714. 10. Bd. Wien, 1881.
- Köpeczi* 1966. *Köpeczi Béla*: A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország. Budapest, 1966.
- Köpeczi* 1976. *Köpeczi Béla*: A Rákóczi-szabadságharc és Európa. *Századok*, 110. (1976) 5. sz. 1009–1017. o.
- Kovács* 2003. *Kovács Zoltán*: Külpolitikai esélyek a Rákóczi-szabadságharc utolsó éveiben. In: *Történészek a szatmári békéről: „árulás vagy reálpolitikai lépés”.* Szerk. *Takács Péter*. Nyíregyháza, 2003. 45–55. o.
- Kovács* 2004. *Kovács Zoltán*: „Vérszopó zsoldosok” vagy szükséges szövetségesek? Anglia és a kontinentális szubvenciók 1715–89. *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Philosophica*, 9. (2004) 3. sz. 83–118. o.

- Kovács* 2004a. *Kovács Zoltán*: Közeledés vagy elkülönülés? Az angol külpolitika és Európa, 1689–1789. In: Angliától Nagy-Britanniáig. Magyar kutatók tanulmányai a brit történelemről. Szerk. *Frank Tibor*. Budapest, 2004. 89–106. o.
- Lünig* 1719. *Johann Christian Lünig*: Theatrum Ceremoniale Historico Politicum oder Historisch und Politischer Schauplatz aller Ceremonien. Leipzig, 1719.
- Markó* 1935. (2003.) *Markó Árpád*: II. Rákóczi Ferenc haditervei és azok kapcsolata a spanyol örökösödési háború eseményeivel. In: II. Rákóczi Ferenc csatái. Szerk. *Mészáros Kálmán*. Budapest, 2003. 15–36. o.
- Memoirs *Memoirs du Prince Eugene du Savoie*. Paris, 1810.
- Mensi* 1890. *Mensi, Franz Freiherr von*: Die Finanzen Österreichs von 1701 bis 1740. Wien, 1890.
- Rauscher* 2010. *Rauscher, Peter*: Kriegsführung und Staatsfinanzen: Die Habsburgemona-
archie und das Heilige Römische Reich vom Dreißigjährigen Krieg bis zum Ende des habburgisches Keisertums 1740. In: Kriegsführung und Staatsfinanzen: Die Habsburgemona-
archie und das Heilige Römische Reich vom Dreißigjährigen Krieg bis zum Ende des habburgisches Keisertums 1740. (Geschichte in der Epoche Karls V. 10.) Hrsg. *Peter Rauscher*. Münster, 2010. 5–38. o.
- Smid* 2011. *Smid, Stefan*: Der Spanische Erbfolgekrieg. Geschichte eines verges-
senen Weltkrieges. 1701–1714. Köln–Weimar–Wien, 2011.
- Strohmeyer* 1991. *Strohmeyer, Arno*: Das Europäische Gleichgewicht der Kräfte in der
Frühen Neuzeit: Idee und System. (Dissertation.) Wien, 1991.
- Szakály* 1971. *Szakály Ferenc*: Oppenheimer Sámuel működése különös tekintettel
a magyarországi kihatásaira. In: Magyar–zsidó oklevéltár 1742–1769.
XIV. k. Szerk. *Scheiber Sándor*. Budapest, 1971. 31–78. o.
- Thompson* 2006. *Thompson, Adrew C.*: Britain, Hanover and the Protestant Intrest, 1688–
1756. Woodbridge, 2006.
- R. Várkonyi* 1980. *R. Várkonyi Ágnes*: „Ad pacem universalem” (A szatmári béke nemzet-
közi előzményeiről). *Századok*, 114. (1980) 2. sz. 165–200. o.
- R. Várkonyi* 1983. *R. Várkonyi Ágnes*: Rákóczi és a hágai békekongresszus. (Egy bankett
ürügyén). *Irodalomtörténeti Közlemények*, 87. (1983) 1–3. sz. 202–
211. o.
- Winkelbauer* 2006. *Winkelbauer, Thomas*: Nervus rerum Austriacarum. Zur Finanzge-
schichte der Habsburgermonarchie um 1700. In: Die Habsburger-
monarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismus-
paradigmas. (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen
Mitteleuropas 24.) Hrsg. *Petr Mat’ a – Thomas Winkelbauer*. Stuttgart,
2006. 179–215. o.
- Wennerlind* 2011. *Wennerlind, Carl*: Casualites of Credit. The English Financial
Revolution 1620–1720. London, 2011.